

OVERBROEK

IN TAL EN LAST I & II

=====

dr. J.J.M. van Dijk
drs. C.H.D. Steinmetz

W
wetenschappelijk

O
onderzoek- en

D
documentatie

C
centrum

IN TAL EN LAST I

Een beschrijving van de criminaliteitsoverlast van
de Nederlandse burgers in de periode 1973-1979

Jan J.M. van Dijk
Carl H.D. Steinmetz

1. Inleiding

Zes jaar geleden verscheen in dit tijdschrift een artikel over de ontwikkeling van de gewelddadige criminaliteit van de hand van één van de huidige auteurs. In dat artikel werd betoogd dat het in de criminologie maar behelpen was. Zelfs de eenvoudige vraag hoe groot de omvang is van de gewelddadige criminaliteit kon namelijk niet op een bevredigende wijze worden beantwoord. De terbeschikking staande gegevens van het CBS lieten - en laten - immers slechts zien hoeveel strafbare feiten door het justitiële apparaat zijn afgedaan. Wie wil weten hoe het in Nederland werkelijk met de criminaliteit is gesteld, dient, zo luidde de conclusie, aan een steekproef uit de bevolking te vragen of men in het afgelopen jaar wellicht het slachtoffer van een delict is geweest. Het artikel vervolgde: "In de Verenigde Staten is men enige jaren geleden begonnen dergelijke victimologische dark number studies te verrichten. Het ligt in de bedoeling van de Amerikaanse overheid deze peilingen op gezette tijden te herhalen. In Nederland wordt momenteel met subsidie van het Ministerie van Justitie een dergelijk onderzoek verricht door drs. J.P.S. Fiselier van het Criminologisch Instituut te Nijmegen. Wanneer dit onderzoek met enige regelmaat zal worden herhaald, zal het in de toekomst mogelijk zijn om de beweging van de criminaliteit in Nederland met een grote mate van betrouwbaarheid te bepalen. Voorlopig zijn nog slechts de uitkomsten beschikbaar van een mini-onderzoek van het NIPO naar de (on-)veiligheid op straat (van Dijk, '74).

Inmiddels heeft Fiselier over zijn enquête gerapporteerd in de vorm van een proefschrift (Fiselier, '78). Daarnaast heeft het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie vanaf 1974 telkenjare door het NIPO een landelijke enquête laten uitvoeren naar de ervaringen van de Nederlandse bevolking met criminaliteit. Het is nu dus mogelijk om over de ontwikkeling van de criminaliteit in Nederland gedurende de laatste jaren uitspraken te doen die zijn gebaseerd op bevolkingsonderzoek i.p.v. op de boekhouding van de justitiële instanties. De beschikbaarheid van de uitkomsten van de zusterenquête die in de Verenigde Staten jaarlijks wordt uitgevoerd, maakt het tevens

mogelijk een internationale vergelijking te maken.

2. Het nut van een slachtofferenquête

Een slachtofferenquête hield de mogelijkheid om de omvang van de criminaliteit te meten buiten de registratie van de politie om. Ook delicten die niet bij de politie worden gemeld of die om de een of andere reden niet door de politie worden geregistreerd worden in de meting betrokken. Het nut van de slachtofferenquête kan worden geïllustreerd met een verwijzing naar de thans beschikbare cijfers over de ontwikkeling van het delict fietsendiefstal gedurende 1977. Volgens de cijfers van de politiestatistiek die werden gepubliceerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek vertoonde het delict fietsendiefstal in 1977 een daling van 0,8%. Uit de uitkomsten van de in 1977 uitgevoerde slachtofferenquête blijkt daarentegen dat het percentage van de Nederlandse bevolking boven de 15 jaar waarvan een fiets werd gestolen, in 1977 juist groter is geworden; in 1977 werd van 5,9% van de bevolking een fiets gestolen, terwijl dit in 1976 nog 5,4% was. De verklaring voor deze tegenstrijdige uitkomsten van politiestatistiek en de slachtofferenquête kan worden gevonden in een andere uitkomst van de enquête: het percentage van degenen wier fiets was gestolen dat hiervan aangifte had gedaan bij de politie en een proces-verbaal had ondertekend lag in 1977 duidelijk lager dan in 1976. De stijging van het aantal fietsendiefstallen is dus gepaard gegaan met een daling van het percentage van de gepleegde fietsendiefstallen dat door de politie werd geregistreerd. Als gevolg hiervan toont de politiestatistiek een dalende ontwikkeling terwijl in werkelijkheid een stijging is opgetreden.

Een ander concreet voorbeeld van het nut van de slachtofferenquête als meetinstrument van het criminaliteitsniveau heeft betrekking op de reeds tientallen jaren durende discussie over de al dan niet opmerkelijk hoge criminaliteitscijfers in de provincie Limburg. Studies van de door politie of justitie geregistreerde criminaliteit hebben in het verleden herhaaldelijk uitgewezen dat de (agressieve) misdaad in Limburg ver boven het landelijk gemiddelde ligt. Aan deze uitkomsten zijn soms verstrekkende conclusies verbonden betreffende het beschavingsniveau en/of culturele omstandigheden in deze provincie. Uit de resultaten van de tot

nu toe gehouden slachtofferenquêtes blijkt echter telkenmale dat de (agressieve) criminaliteit in Limburg in het algemeen en Maastricht in het bijzonder opmerkelijk laag is. Hoewel geenszins uitgesloten kan worden dat de zeer ernstige vormen van (agressieve) criminaliteit in Limburg een grotere omvang hebben - zeer weinig voorkomende delicten worden door een slachtofferenquête immers vrijwel niet geregistreerd, omdat slechts een steekproef wordt geënquêteerd - worden bepaalde generaliseerde conclusies over de Limburgse bevolking door de enquête-uitkomsten op losse schroeven gezet.

Uit de hier gegeven voorbeelden blijkt dat een slachtofferenquête niet alleen gegevens oplevert over de aantallen gepleegde delicten. De enquête geeft ook rechtstreeks inzicht in het deel van deze delicten dat bij de politie is gemeld en in het deel waarvan proces-verbaal wordt opgemaakt. Hieronder zullen wij nog eens kort samenvatten welke soorten informatie door middel van een slachtofferenquête kunnen worden verkregen:

1. Het percentage van de landelijke bevolking boven de vijftien jaar dat in een bepaald jaar het slachtoffer is geworden van bepaalde delicttypen.

Op basis van dit percentage kan een schatting worden gemaakt van het totale aantal gepleegde delicten. Door een opdeling van de steekproef naar verschillende criteria kan tevens worden berekend welk percentage van de verschillende bevolkingsgroepen slachtoffer van een delict is geweest. Zo kunnen de slachtofferpercentages worden berekend van de inwoners van bepaalde gemeenten of provincies, van de mannelijke en vrouwelijke helft van de bevolking en van de verschillende leeftijdsklassen en sociale milieu's.

2. Het percentage van de slachtoffers van een delict dat hiervan aangifte doet bij de politie.¹⁾

Tevens kan inzicht worden gekregen in de kenmerken en de motieven van degenen die het delict waarvan zij slachtoffer zijn geworden niet bij de politie hebben gemeld. Ook op dit gebied kunnen locale en nationale verschillen worden gesignaleerd. In het bijzonder de verwachtingen die men heeft t.a.v. het optreden van de politie en de justitie zijn hier interessant.

3. Het percentage van degenen die aangifte van een delict bij de politie hebben gedaan en een schriftelijke verklaring hebben ondertekend.¹⁾

Dit percentage kan een aanwijzing opleveren over de kenmerken van de delicten en de sangevers die bij de beslissing om een proces-verbaal op te maken een rol spelen. De enquête biedt hierdoor de mogelijkheid om enig zicht te krijgen op het officieze verbaliseringsbeleid van de politie.

3. Enkele beperkingen van de slachtofferenquête als meetinstrument

Het zou onjuist zijn om te menen dat de uitkomsten van slachtoffer-enquêtes een volstrekt zuiver beeld verschaffen van de omvang van de criminaliteit. Ook de uitkomsten van slachtofferenquêtes zijn gekleurd door meetonzuiverheden. Het gaat hierbij allereerst om de resultaten van een enquête onder een steekproef uit de bevolking. Ook wanneer de steekproef op een verantwoorde wijze wordt getrokken, blijft de kans bestaan dat een bepaalde bevolkingsgroep met uitzonderlijk hoge of lage slachtofferpercentages niet naar evenredigheid in de steekproef is vertegenwoordigd (bijv. mensen zonder vaste woon- of verblijfplaats). Een dergelijke tekortkoming van de steekproef kan de meetuitkomst beïnvloeden.

De uitkomsten van een slachtofferenquête geven ook om een geheel andere reden geen volstrekt zuiver beeld van de criminaliteit. De meeste Nederlanders zijn onvoldoende juridisch geschoold om in alle gevallen te kunnen beoordelen of een bepaald voorval dat hem of haar is overkomen een strafbaar feit oplevert in de zin van de Nederlandse strafwet of niet. Op het eerste gezicht lijkt dit een belangrijk bezwaar te zijn. Een deel van de voorvallen die door de geënquêteerden als delict worden opgegeven, zullen door de politie en justitie niet als zodanig worden beschouwd. Men kan zich echter afvragen of de opvattingen van politie en justitie over wat criminaliteit is en wat niet, maatgevend moeten zijn. Dit kan men zich te meer afvragen wanneer de opvattingen van bijvoorbeeld de politie over wat wel of niet een delict vormt mede worden bepaald door de grote werkdruk. Sommige politiefunctionarissen lijken zich op het standpunt te stellen dat een verdwenen fiets niet altijd een gestolen fiets hoeft te zijn en dat derhalve van de des-

betreffende aangifte geen proces-verbaal hoeft te worden opgemaakt. De opvatting van de burger in kwestie echter dat zijn of haar verdwenen fiets niet meer teruggebracht is en dus gestolen is, lijkt ons voor de meting van het criminaliteitsniveau relevanter dan de opvattingen van de politie in deze. Wij stellen ons met andere woorden op het standpunt dat de uitkomsten van een slachtoffer-enquête weliswaar worden gekleurd door de opvattingen van de bevolking over wat een delict is en wat niet, maar dat dit niet persé als een bezwaar hoeft te worden gezien. Een slachtofferenquête meet derhalve het criminaliteitsniveau in de Nederlandse samenleving door aan te geven welk gedeelte van de bevolking van mening is dat hij/zij slachtoffer is geworden van een delict.

In het hierboven genoemde voorbeeld van de verdwenen fiets, zijn wij ervan uitgegaan dat het slachtoffer bij de politie aangifte heeft gedaan van fietsendiefstal. Wanneer de politie in een dergelijk geval nalaat om van de aangifte een proces-verbaal op te maken zijn wij van mening dat het gebeuren terecht voor het enquêteresultaat als een fietsendiefstal wordt meegeteld. Ruimte voor twijfel is er wellicht wanneer degene wiens fiets verdwenen is nalaat om hiervan aangifte bij de politie te doen. Tussen de slachtoffers van de niet-aangegeven 'fietsendiefstallen' kunnen personen zitten die zelf twijfelen of hun fiets wel gestolen is. De antwoorden op de vraag waarom men geen aangifte bij de politie heeft gedaan, kunnen hierover informatie verschaffen. Een deel van degenen die geen aangifte van het hen overkomen voorval bij de politie hebben gedaan, geven als motief hiervoor op dat zij dit 'niet nodig' vonden. Van de door deze categorie slachtoffers genoemde voorvallen zou men zich kunnen afvragen of zij wel als delict mogen worden meegeteld. Bij het delict fietsendiefstal lijkt dit meetellen als delict van voorvallen die door de slachtoffers niet bij de politie zijn gemeld omdat men het zelf 'niet nodig' vond ons in principe juist. De geënquêteerde heeft weliswaar het gebeuren zelf niet erg hoog opgenomen maar heeft desalniettemin positief geantwoord op de vraag of zijn fiets was gestolen. Bij delicten als bedreiging of aanranding kan men zich echter afvragen of de genoemde voorvallen die door de slachtoffers niet zijn gemeld aan de politie omdat men dit 'niet nodig vond' altijd

wel als delict kunnen worden aangemerkt. De betrokkenen hebben het voorval wellicht ook zelf niet in alle gevallen als delict opgevat. De slachtofferpercentages van deze beide laatstgenoemde delicten - bedreiging en aanranding - moeten daarom naar ons oordeel met extra voorzichtigheid worden gehanteerd. Voor het overige lijken de slachtofferpercentages ons echter een alleszins reële graadmeter te zijn van 'de criminaliteit', met dien verstande dat wij daarbij onder criminaliteit de voorvallen verstaan die als zodanig door de bevolking worden opgevat. In de regel zullen dergelijke voorvallen ook door politie en justitie als strafbaar feit worden aangemerkt, alhoewel (kleine) afwijkingen mogelijk zijn.

Samenvattend kan worden gesteld dat de uitkomsten van een slachtoffer-enquête onderhevig zijn aan de fouten en onzekerheden die eigen zijn aan een landelijk streekproefonderzoek. De geconstateerde verschillen tussen de slachtofferpercentages van twee jaren of van twee bevolkingsgroepen moeten vanwege het hanteren van een steekproef getoetst worden op statistische significantie. Bij de presentatie van de uitkomsten in dit artikel is aan deze eis zoveel mogelijk tegemoet gekomen. Bij de bestudering van de slachtofferpercentages moet verder worden bedacht dat zij betrekking hebben op gebeurtenissen die in de ogen van de slachtoffers een delict opleveren. De slachtofferpercentages van de delicten bedreiging en aanranding kunnen zelfs ten dele betrekking hebben op gebeurtenissen die door de slachtoffers zelf niet als een echt misdrijf zijn opgevat.

4. De landelijke slachtofferpercentages sinds 1973

De kernuitkomsten van de WODC-slachtofferenquête hebben betrekking op het percentage van de landelijke bevolking dat in een afgesloten kalenderjaar slachtoffer is geweest van één of meer van de tien opgenomen delicttypen.²⁾ Deze zogenaamde slachtofferpercentages geven de kans weer die de gemiddelde Nederlandse burger in het betreffende jaar liep om slachtoffer van één of meer van de tien delicten te worden. Omdat de enquête in januari 1980 voor de zevende keer in successie is uitgevoerd, zijn thans de slachtofferpercentages beschikbaar van de jaren 1973 t/m 1979. In 1977 is voor het eerst ook de groep zestien

en zeventienjarigen in het onderzoek betrokken. Op de slachtofferpercentages van de voorgaande jaren is een zodanige correctie toegepast dat zij vergelijkbaar zijn met de percentages van de overige jaren³⁾. De slachtofferpercentages voor de delicten (brom-)fietsdiefstal autodiefstal en diefstal uit de auto zijn berekend op basis van het aantal bezitters van dergelijke voertuigen. In tabel 1 zijn de slachtofferpercentages van de jaren 1973 t/m 1979 weergegeven.

Tabel 1 Percentage Nederlanders boven de 15 jaar dat slachtoffer is geworden van een delict in de jaren 1973 t/m 1979

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
	%	%	%	%	%	%	%
beschadiging van eigendom	-	-	5,0	5,9	6,8	7,7	9,7 ^x
aanrijding buiten schuld door	3,0	3,0	4,5	7,1	6,3	8,0	6,4
motorvoertuig							
aanrijding buiten schuld + door - rijden dader	-	-	1,0	1,0	0,9	0,9	1,2 ^x
fietsendiefstal	4,0	3,0	4,5	5,4	5,9	5,7	7,5 ^x
bromfietsdiefstal	7,0	10,0	6,5	4,0	4,2	4,5	3,9
bedreiging/mishandeling op straat	-	-	1,5	2,5	2,6	2,8	3,2
zakkenrollerij/diefstal van portemonnaie	1,0	1,0	1,7	3,0	2,3	2,5	2,8
diefstal uit een personenauto	2,0	2,0	1,7	3,0	2,3	2,3	3,4 ^x
handastelikheden op straat met sexuele bedoelingen	-	-	1,1	1,3	1,5	1,4	1,5
inbraak thuis (particulieren)	0,9	0,7	1,1	1,1	1,2	1,2	1,7 ^x
diefstal van personenauto	-	0,5	0,4	0,5	0,6	0,3	0,5

x) De kans dat het verschil t.o.v. 1978 op toeval berust is kleiner dan 5%.

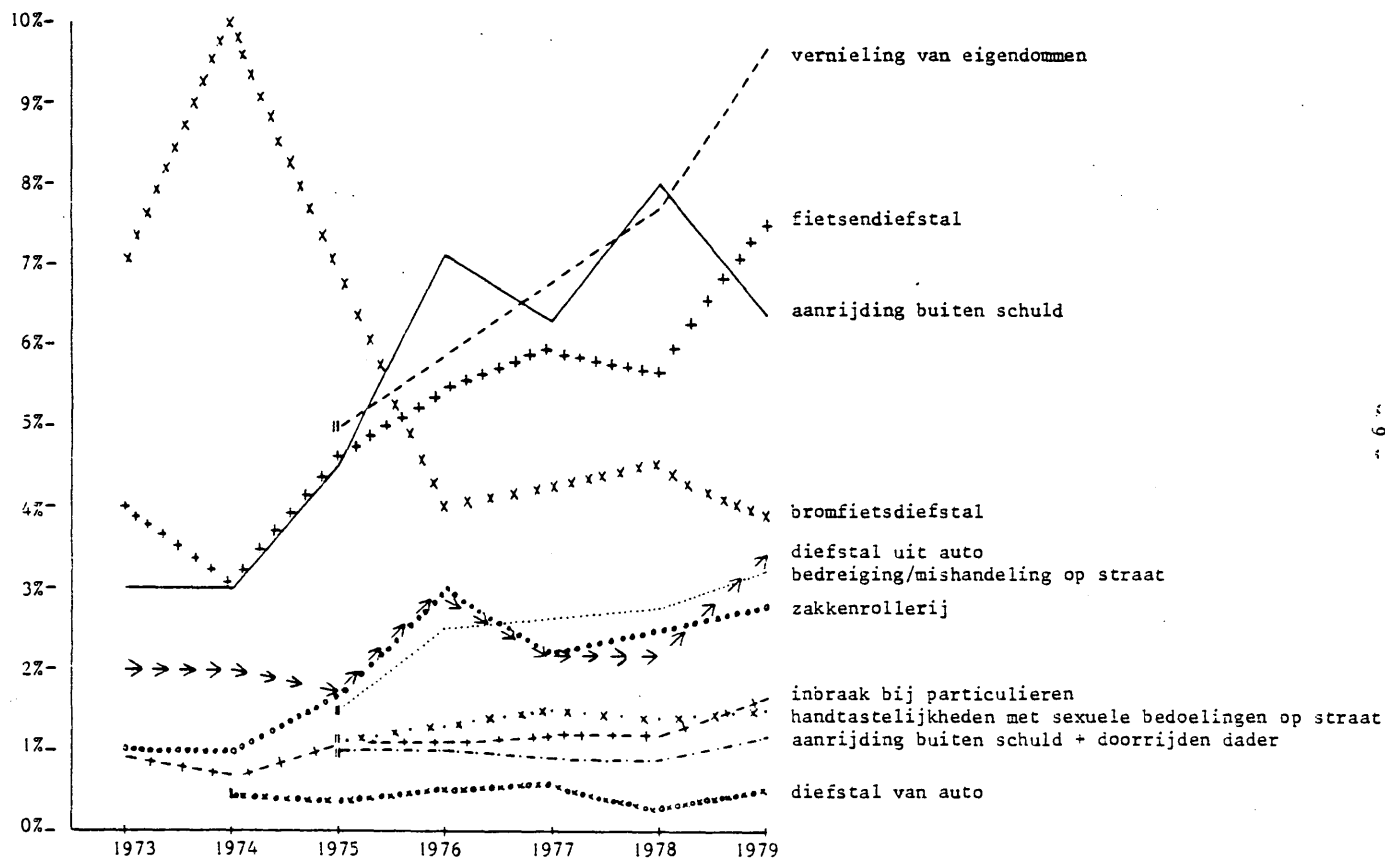
In 1979 blijken meerdere vormen van kleine criminaliteit ten opzichte van 1978 fors gestegen te zijn. De meest markante stijgingen zijn terug te vinden bij de slachtofferpercentages van de delicttypen vernieling (29%), fietsendiefatal (32%), diefatal uit een personenauto (48%) en inbraak bij particulieren (42%). Met name de stijging van dit laatste delict is opmerkelijk omdat dit delict tot nu toe een zeer atabiel beeld te zien heeft gegeven. De stijging van de delictstypen tegen de persoon, namelijk bedreiging/mishandeling op straat en aanranding is gelukkig veel geringer en statistisch bezien niet relevant.

Of de overlast die de Nederlandse bevolking in 1979 van de criminaliteit ondervond ten opzichte van 1978, 1977 en 1976 is toegenomen kan ook worden beantwoord door het percentage van de bevolking dat slachtoffer is geweest van één of meer van de tien delicten in deze jaren met elkaar te vergelijken.

De kans om slachtoffer te worden van één of meer van deze tien delicten was in Nederland in de jaren 1976, 1977, 1978 en 1979 respectievelijk 18, 18, 19 en 23%, terwijl de kans op slachtofferschap van twee of meer delicten in 1976, 1977, 1978 en 1979 respectievelijk 4,0, 4,3, 4,0 en 5,0% was. Deze totaalpercentages wijzen uit dat thans per jaar ongeveer één op elke vier à vijf Nederlanders boven de 15 jaar het slachtoffer van één of meer delicten wordt⁵⁾.

Om een indruk te geven van de ontwikkeling van de slachtofferpercentages sinds 1973 hebben wij in figuur 1 de verschillende percentages grafisch weergegeven.

FIGUUR 1.

Uit de grafiek in figuur 1 blijkt dat de meeste delicttypen in de jaren 1973 t/m 1975 een vrij stabiel beeld te zien hebben gegeven⁶⁾. Enkele delicttypen vertoonden in 1975 een lichte stijging. Deze stijging heeft zich in 1976 sterk doorgezet. In 1977 en 1978 lijkt een atabilisering te zijn opgetreden. In 1979 vond opnieuw, over vrijwel de gehele linie, een stijging plaats.

Als men de ontwikkeling van de slachtofferpercentages gedurende de afgelopen zeven jaar beziet, dan kan niet anders worden geconcludeerd dat de meeste in de enquête opgenomen delictstypen een gestage toename te zien hebben gegeven.

De duidelijkste toename sinds 1973 vertonen de delicten fietsen-diefstal en diefstal van portefeuille. Bij dit laatste delicttype dient opgemerkt te worden dat op basis van het gevonden percentage geen uitspraken kunnen worden gedaan over het totale aantal delicten, omdat een fors deel van de slachtoffers buitenlandse toeristen zijn. Ook de agressieve delicten vandalisme (beschadiging van eigendom) en bedreiging op straat zijn toegenomen. Een betrekkelijk stabiel beeld vertonen de delicten diefstal van personenauto en aanranding. Het delict bromfietsdiefstal blijkt sinds de invoering van de verplichte bromfietshelm te zijn teruggelopen.

Een afzonderlijke bespreking vergt de categorie "aanrijding buiten achuld door motorvoertuig". Voor de opname van deze categorie gevallen in de slachtofferenquête bestaan twee redenen. Ten eerste leek het zinvol om de materiële schade veroorzaakt door criminaliteit te vergelijken met de schade die het gevolg is van door anderen veroorzaakte aanrijdingen. Uit de gegevens blijkt dat de ontwikkeling van de auto-ongelukken gelijke tred heeft gehouden met de ontwikkeling van de criminaliteit, zij het dat in 1979 een daling optrad.

De tweede reden voor de opname van deze categorie vragen in de enquête is gelegen in de wens om door middel van een vervolgvraag inzicht te krijgen in het percentage Nederlanders dat jaarlijks buiten eigen schuld wordt aangereden door een automobilist die na het ongeval zonder zich bekend te maken. In 1975 werd 1% van de bevolking het slachtoffer van dit verkeersmisdrijf. In 1976 1%, in 1977 0,9%, in 1978 eveneens 0,9% en in 1979 1,2%. De omvang van dit verkeersmisdrijf kan voorlopig betrekkelijk stabiel genoemd worden.

In de laatste twee enquêtes werden enkele vragen gesteld over bedreigingen/mishandelingen en aanrandingen die binnenshuis waren gepleegd. Uit buitenlandse onderzoeken is bekend dat de opgaven van deze typen delicten relatief onbetrouwbaar zijn, omdat men hierover vaak niet met een enquêteur wil praten⁷⁾. Van de geënquêteerden gaf 0,9% te kennen dat zij in 1977 binnenshuis waren bedreigd of mishandeld. In 1978 en 1979 waren dit respectievelijk 1,1% en 0,9%. Op de vraag of iemand bij hen binnenshuis tegen hun wil en op een agressieve wijze handtastelijk was geworden met sexuele bedoelingen gaf in 1977 en 1978 0,5% een positief antwoord, en in 1979 0,4%. Er is zoals gezegd reden om deze percentages als minimumschattingen te beschouwen.

Op basis van het percentage slachtoffers in de steekproef kan een schatting worden gemaakt van het totale aantal gepleegde delicten in Nederland. In tabel 2 zijn de aantallen geregistreerde delicten in 1977 volgens de politiestatistiek en de aantallen gepleegde delicten volgens de enquête in ditzelfde jaar naast elkaar geplaatst.⁷⁾

Tabel 2. Een vergelijking tussen de omvang van de door het CBS
geregistreerde criminaliteit in 1977 en de geschatte omvang
van de criminaliteit op basis van de WODC-slachtofferenquête

politie- statistiek	slachtoffer- studie	politie- registratie, (gemeente, Rijks- en Kon. March.) (1)	enquête- schatting (2)	ver- houding 2:1
diefstal, ver- duistering v/h rijwiel	fietsen- diefstal	104.815	399.262	3.8
diefstal en ver- duistering v/d bromfiets en joy- riding met bromfiets (art. 37)	bromfiets- diefstal	26.386	46.585	1.8
diefstal en ver- duistering v/d auto en joy-riding met de auto (art. 37)	diefstal van de auto	13.387	13.973	1.0
vernieling (art. 350-354)	vernieling of beschadiging van eigendommen	41.738	491.943	11.8
mishandeling (art. 300-306, 141, 285)	bedreiging of aangevallen op straat	10.496	234.724	22.4
sexuele misdrijv- en (art. 242, 243, 246, 248 en 249)	handtastelijk- heden met sexuele bedoel- ingen op straat	7.252	149.015	20.5
inbraak (art.311.5)	inbraak bij particulieren	30.245	60.221	2.0
W.V.W. doorrijden na een ongeval (art. 30)	doorrijden na een ongeval	16.999	57.726	3.4
Totaal		251.318	1.453.49	5,8

Uit tabel 2 blijkt dat de enquêteschatting van het aantal autodiefstallen vrijwel gelijk is aan het aantal geregistreerde autodiefstallen. Het delict autodiefstal is ook bij uitstek een delict waarvan vrijwel altijd aangifte wordt gedaan, terwijl de politie de desbetreffende aangiftes vrijwel altijd in een proces-verbaal vastlegt. Voor de overige delicttypen geldt echter dat het geregistreerde deel slechts een fractie is van wat de bevolking als zodanig heeft ervaren.⁸⁾

Uit tabel 2 blijkt tevens dat de criminaliteit waarmee de Nederlandse burgers jaarlijks worden geconfronteerd, bestaat uit anderhalf miljoen gevallen⁹⁾. In 1979 komt dit aantal ongeveer neer op zo'n twee miljoen gevallen.

De meeste van deze gevallen hebben geen bijzonder ernstig karakter. Omdat veel Nederlanders het begrip criminaliteit associëren met ernstige geweldsmisdrijven (Cozijn/van Dijk, 1975), wordt in de meeste WODC-publicaties voor deze massale vormen van criminaliteit het begrip "kleine criminaliteit" gebezigd. Van de geënquêteerden bleek ongeveer één op de duizend in het afgelopen jaar ten gevolge van een agressiedelict op de openbare weg letsel te hebben opgelopen dat medisch moest worden behandeld. Zonder de ernst van de agressiedelicten te ontkennen, willen wij hier wel een andere enquêteuitkomst naast plaatsen.

Bijna één op de honderd van de geënquêteerden had letsel opgelopen dat medisch moest worden behandeld ten gevolge van een aanrijding door een motorrijtuig buiten eigen schuld. Het gemotoriseerde rijverkeer eist derhalve in termen van kwetsuren die buiten de eigen schuld worden opgelopen een heel wat hogere tol dan de veelbesproken "straatterreur" van jeugdige delinquenten.

Aan degenen die opgaven dat zij slachtoffer waren geweest van handtastelijkheden met seksuele bedoelingen op straat of van een aanranding binnenshuis is in de laatste enquête nog gevraagd of het daarbij wel of niet verder ging dan een keer vastpakken. Dit bleek buitenshuis bij een kwart en binnenshuis bij een derde gedeelte van de genoemde incidenten het geval te zijn geweest. Hieruit blijkt dat de geïdentificeerde slachtoffers lang niet allen kunnen worden opgevat als slachtoffers van een (poging tot) verkrachting. Men zou in dit verband dan ook kunnen spreken van het kleine seksuele geweld, ter onderscheiding van de echte verkrachtingen en pogingen daartoe.

De gemiddelde economische schade die door de opgegeven delicten werd veroorzaakt, veracht aanzienlijk per delicttype.

De totale kosten van de kleine criminaliteit (fietsendiefstal, bromfietsdiefstal, diefstal van- en uit de auto, vernieling, inbraak en zakkenrollerij) kunnen voor Nederland globaal worden geschat op ruim een half miljard gulden per jaar. Wanneer men deze kosten hoofdelijk zou omslaan over de Nederlandse bevolking, betekent dit een jaarlijkse schadepost van f 50,- per individu d.w.z. ± f 150,- per huishouden. In deze schatting zijn de kosten van delicten waarvan bedrijven of openbare instellingen het slachtoffer worden niet meegerekend.

5. De plaatselijke ontwikkeling van de criminaliteit.

De slachtofferenquôte heeft allereerst ten doel om inzicht te krijgen in de ontwikkeling van de criminaliteit op landelijk niveau. De omvang van de steekproef is echter zodanig dat met enig voorbehoud ook uitspraken kunnen worden gedaan over de plaatselijke slachtofferpercentages. Binnen de Nederlandse gemeenten kan een onderscheid worden aangebracht tussen grotere en kleinere gemeenten. De gemeenten zijn in ons onderzoek op basis van dit criterium onderverdeeld in zes groepen. In tabel 3 is weergegeven welke percentage van de inwoners van deze zes groepen van gemeenten in respectievelijk 1976, 1977, 1978 en 1979 het slachtoffer is geweest van één of meer delicten (aanrijden is alleen opgenomen indien de dader is doorgereden).

Tabel 3 De kans slachtoffer te worden van één of meer delicten in de jaren '79, '78, '77 en '76 per gemeentegroep.

	1976 %	1977 %	1978 %	1979 %
Amsterdam, Rotterdam, Den Haag	28	29	28	33
100.000- < 400.000 inwoners	21	20	24	27
50.000- < 100.000 inwoners	19	17	17	20
20.000- < 50.000 inwoners	16	17	17	20
5.000- 20.000 inwoners	12	12	13	18
< 5.000 inwoners	8	8	11	13
landelijk	18	18	19	23

Uit tabel 3 blijkt dat het slachtofferpercentage hoger is, naar mate een gemeente meer inwoners heeft.

Aangezien het slachtofferpercentage in de drie grootste gemeenten uitsteekt boven dat van de overige gemeenten, lijkt het de moeite waard om Amsterdam, Rotterdam en Den Haag nog eens apart te bekijken.

In deze vergelijking zal ook Utrecht worden betrokken, de op drie na grootste stad van het land. In tabel 4 is weergegeven welke percentages van de inwoners van de vier steden in 1977 en 1976 en 1978 slachtoffer zijn geweest van één of meer delicten.

Tabel 4 De kans om slachtoffer te worden van één of meer delicten in de jaren 1976, 1977 en 1978 voor de vier grote steden.

Totaal slachtofferpercentage	1976 %	1977 %	1978 %
Amsterdam	34,5	40,7	34,2
Rotterdam	21,8	18,7	19,5
Den Haag	25,2	21,7	27,3
Utrecht	21,3	27,3	26,4
Overige gemeenten	15,4	15,5	16,8

Uit tabel 4 blijkt dat de slachtofferpercentages van de vier grootste steden zowel qua niveau als ontwikkeling aanzienlijk van elkaar verschillen. Met name het (constante) lage niveau in Rotterdam is opmerkelijk. Ook wanneer de slachtofferpercentages van de zeventien grootste gemeenten met elkaar worden vergeleken, blijkt Rotterdam een significant lager percentage te hebben. Samen met Maastricht is Rotterdam, volgens de enquêteuitkomsten, de veiligste stad van Nederland. In de cijfers van de politiestatistiek komt de relatieve veiligheid van Rotterdam veel minder sterk tot uitdrukking. Het percentage van de delicten dat bij de politie wordt gemeld, ligt namelijk in Rotterdam aanzienlijk hoger dan bijvoorbeeld in Utrecht en Amsterdam. Van elke tien delicten die er in Rotterdam worden gepleegd, worden er zes bij de politie gemeld, tegen drie à vier in Utrecht en Amsterdam.¹⁰⁾

6. Een vergelijking met de Verenigde Staten.

Het vergelijken van internationale misdaadstatistieken is vanuit wetenschappelijk oogpunt bezien, onbegonnen werk vanwege de grote verschillen tussen de wettelijke definities en de organisatie van het politieel-justitiële apparaat. De slachtofferenquête vormt ook in dit opzicht een interessant alternatief omdat daarmee de ervaringen van de burgers in verachtende landen direct met elkaar kunnen worden vergeleken (Clinard, Jurger-Tas, 1979). Door een werkgroep van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling te Parijs, die tot taak heeft om gestandaardiseerde indicatoren van het leefklimaat te ontwikkelen, is daarom de aanbeveling gedaan om het criminaliteitsniveau in de OESO-landen te meten d.m.v. slachtofferenquêtes. Voor dit doel is een enquêteschema opgesteld dat in een aantal landen, waaronder Nederland is uitgetest (van Dijk, 1978). Intussen lijkt het de moeite waard om na te gaan of de National Crime Survey die jaarlijks in de Verenigde Staten wordt uitgevoerd op onderdelen vergelijkbaar is met de WODC-slachtofferenquête in zijn huidige vorm. Door de Amerikaanse criminoloog Prof. R. Block van de Loyola Universiteit in Chicago zijn in overleg met de auteurs van dit artikel enkele bewerkingen uitgevoerd op de uitkomsten van de Amerikaanse en Nederlandse enquêtes over 1976 die een

globale vergelijking mogelijk maken (Block, 1979). In tabel 5 zijn enkele resultaten van deze vergelijkende studie weergegeven.

Tabel 5 Het aantal slachtoffers per 100.000 inwoners van 18 jaar en ouder in 1976 in de Verenigde Staten en Nederland.

<u>Inbraak per 100.000 huishoudens</u>	<u>Verenigde Staten</u>	<u>Nederland</u>
-aantal slachtoffers	7337	1015
<hr/>		
<u>Bedreiging op straat per 100.000 inwoners</u>		
-aantal slachtoffers	1373	2283
-aantal slachtoffers waartegen vuurwapens gebruikt zijn	197	48
-aantal slachtoffers van wie geld is gestolen (straatroof)	230	190

Uit tabel 5 blijkt dat het percentage van de Amerikaanse bevolking dat in 1976 slachtoffer werd van respectievelijk de delicten inbraak en bedreiging -op- straat aanzienlijk verschilt van de percentages slachtoffers onder de Nederlandse bevolking. De kans op een inbraak is voor een Amerikaans huishouden ongeveer zeven keer zo groot als voor een Nederlands huishouden. In strijd met de verwachting blijkt dat het percentage slachtoffers van bedreiging -op- straat daarentegen juist onder Nederlandse bevolking hoger ligt dan onder de Amerikaanse bevolking. Ook het percentage slachtoffers dat fysiek letsel heeft opgelopen is in Nederland hoger. Uit de nadere gegevens blijkt echter dat de aard van de bedreigingen overigens duidelijke verschillen laat zien. Bij de bedreigingen waarover de Amerikaanse burgers rapporteren, is veel vaker een schietwapen in het spel geweest.

In het volgende artikel zal nader worden ingegaan op de maatschappelijke achtergronden van de hier gepresenteerde gegevens over de ontwikkeling van de criminaliteit in Nederland. Daarbij zal tevens worden gepoogd om enkele van de hier geconstateerde verschillen tussen de slachtofferervaringen van Amerikaanse en Nederlandse burgers nader te interpreteren.

Noten.

- 1) In dit artikel zal aan de aangiftebereidheid van burgers en het verbaliseringsbeleid van de politie weinig aandacht besteed worden. Nadere informatie over deze onderwerpen is te vinden in de hoofdstukken 5, 6, 7 en 8 van Van Dijk en Steinmetz, 1979.
- 2) Voor een algemene uiteenzetting over de opzet en uitvoering van de WODC slachtofferenquêtes zij verwezen naar van Dijk en Vianen (1977) en van Dijk, Steinmetz (1979). De laatste slachtofferenquêtes vonden plaats in de periode van 9 januari t/m 14 februari 1978 en in de periode van 1 januari t/m 28 februari 1979. In beide jaren werden ruim 1D.DDD personen van 16 jaar en ouder ondervraagd (1978: 11.095; 1979: 12.489). Omdat uit de eerdere WODC-enquête is gebleken dat de grote steden vaak ondervertegenwoordigd zijn, zijn er in 1978 en 1979 extra enquêtes gehouden in de steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Het aantal noodzakelijke herwegingen kon hierdoor worden beperkt.
- 3) Uit de resultaten van de enquête over 1977 blijkt dat de slachtofferpercentages van de leeftijdsgroep 16-17 jaar vrijwel identiek zijn aan de percentages van de 18-25 jarigen. Op de enquêtegegevens uit de voorgaande jaren werd een zodanige herweging uitgevoerd dat het aandeel van de 18-25 jarigen in de steekproef gelijk werd aan het aandeel van de 16-25 jarigen in de steekproef van 1977.
- 4) De 5% betrouwbaarheidsintervallen zijn berekend met behulp van de formule voor multistage sampling $1.96 \sqrt{\frac{2pq}{N}}$. Zie: C. Cozijn. Enkele kanttekeningen bij het artikel van Knol, Mens en Maatschappij, 52e jrg., nr. 1, 1977.
- 5) Als tiende delict is meegerekend het verkeersmisdrif doorrijden na ongeval, in plaats van aanrijding buiten schuld door een motorvoertuig. De totaalpercentages zijn anders dan de percentages per delict berekend over een referentieperiode van 13 maanden. Het totaalpercentage per jaar ligt dus iets lager dan de hier gepresenteerde percentages

- 6) In de eind 1973 uitgevoerde postenquête van Dr. J.P.S. Fiselier werd aan ± 5.000 geënquêteerden gevraagd of zij in 1973 en/of 1972 slachtoffer waren geweest van een reeks delicttypen. De steekproef van dit onderzoek week op twee punten af van de WODC steekproef: alleen inwoners boven de 18 jaar van gemeenten met gemeentepolitie werden geënquêteerd. De voor een vergelijking nit te voeren correcties op de gevonden percentages zijn echter per saldo zeer gering. De door Fiselier berekende slachtofferpercentages voor 1973 liggen op hetzelfde niveau als de door het WODC voor dat jaar berekende percentages (fietsendiefstal: 4% bromfietsendiefstal: 6,3% diefstal; uit auto: 1,9%; aanranding: 0,5%; inbraak: 1,5%; diefstal van auto: 0,4%). De percentages voor 1972 waren de volgende: fietsendiefstal: 4%; bromfietsendiefstal: 6,4%; diefstal uit auto: 2,3%; aanranding: 1,1% en diefstal van auto: 0,4%.
- 7) Voor een verantwoording van deze tabel zie men van Dijk, Steinmetz. (1979), bijlagen XVII en XVIII.
- 8) Zie van Dijk en Steinmetz (1979), de hoofdstukken 5 t/m 8.
- 9) Hierin zijn uiteraard niet verdisconteerd de economische en milieu-misdrijven, waarvan dikwijls grote groepen burgers tesamen het slachtoffer zijn.
- 10) Zie van Dijk en Steinmetz (1979), hoofdstuk 5.

IN TAL EN LAST II

Een theoretische beschouwing over
de ontwikkeling van de criminaliteit

Jan J.M. van Dijk
Carl H.D. Steinmetz

1. Verbanden tussen sociografische kenmerken en het slachtofferpercentage.

Om na te gaan of er een verband bestaat tussen bepaalde sociografische kenmerken en het risico slachtoffer te worden van een delict kunnen kruistabellen worden gemaakt waarin kenmerken als leeftijd of sexe worden afgezet tegen de vraag of men wel of niet slachtoffer is geweest. Zo bleek uit tabel 3 in ons eerste artikel (Intermediair) dat het percentage slachtoffers hoger is naarmate de woonplaats van de geënquêteerden meer verstedelijkt is. Uit de andere tabellen is gebleken dat de slachtofferpercentages sterk afnemen naarmate de leeftijd van de respondenten toeneemt. Mannen zijn verder iets vaker slachtoffer dan vrouwen. De hogere sociale milieu's zijn aanzienlijk vaker slachtoffer dan de lagere. Bij de interpretatie van de hier genoemde verschillen qua criminaliteitsrisico tussen de verschillende bevolkingsgroepen doen zich een aantal complicaties voor. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat de hogere slachtofferpercentages onder de inwoners van de grote steden mede een gevolg zijn van de relatief lage, gemiddelde leeftijd van deze bevolkingsgroep. Om te weten te komen of het wonen in de grote stad op zichzelf - dat wil zeggen los van de factor leeftijd - een hoger criminaliteitsrisico met zich mee brengt, kan men de slachtofferpercentages van jonge mannen die in de grote stad wonen, vergelijken met de percentages van leeftijdsgenoten in de provincie. In tabel 1 is een overzicht opgenomen van de slachtofferpercentages van de zestien bevolkingsgroepen die men kan onderscheiden op basis van de indelingscriteria gemeentegrootte (met vier klassen) en leeftijd (met eveneens vier klassen).

Tabel 1. Het percentage geënquêteerden dat slachtoffer is geweest van één of meer delicten (inclusief aanrijden buiten schuld + doorrijden van de dader) naar leeftijd en gemeentegrootte in 1977.

	Amsterdam	50.000-	20.000 -	
	Rotterdam	< 400.000	< 50.000	< 20.000
	Den Haag	inwoners	inwoners	inwoners
< 25 jaar	N=422 48%	N=711 33%	N=839 26%	N=317 16%
25- < 40 jaar	N=396 40%	N=905 22%	N=1438 16%	N=588 13%
40- < 65 jaar	N=622 18%	N=1119 17%	N=1477 11%	N=622 6%
≥ 65 jaar	N=396 9%	N=465 7%	N=523 6%	N=264 2%

Uit tabel 1 blijkt op duidelijke wijze dat de factoren gemeentegrootte en leeftijd los van elkaar een risicoverhogende werking hebben. Jonge mensen hebben vijf keer hogere slachtofferpercentages dan gepensioneerden in alle soorten van gemeenten. Anderzijds blijkt dat het wonen in een grote gemeente voor iedereen een drie keer zo hoog risico met zich meebrengt dan het wonen in een klein dorp. Een extreem hoog slachtofferpercentage vindt men derhalve bij de inwoners jonger dan 25 jaar in de drie grote steden (48%). Het laagste percentage vindt men onder de gepensioneerde bewoners van de kleinste gemeenten (2%). De in tabel weergegeven slachtofferpercentages zouden nog verder kunnen worden uitgesplitst op basis van de criteria geslacht en sociaal milieu. Uit de aldus geconstrueerde tabel zou kunnen worden afgelezen of de kenmerken gemeentegrootte, leeftijd, geslacht en sociaal milieu los van elkaar een samenhang vertonen met de gegevens over het slachtofferschap. Een dergelijke tabel zou evenwel bijna honderdtwintig cellen bevatten en dus weinig overzichtelijk zijn. De gegevens over 1977 hebben wij daarom tevens geanalyseerd volgens een log-lineair model met behulp van het door L.A. Goodman ontwikkelde programma ECTA. Het bijzondere kenmerk van deze techniek is dat niet wordt gekeken naar de samenhang tussen een variabele als leeftijd met de afhankelijke variabele (i.c. slachtofferschap) maar dat voor elke combinatie van categorieën van variabelen - bijvoorbeeld de klasse 16-25 jaar, mannelijk,

laag sociaal milieu, inwoner van de grote stad - apart wordt bekeken of er een samenhang met de afhankelijke variabele bestaat.

De kans om slachtoffer te worden van een delict is voor de gemiddelde Nederlander 16%, ofwel 1 staat tot 5.15 ¹⁾. Van elk van de veertien categorieën werd met behulp van een log-lineair model berekend in hoeverre het behoren tot de betreffende categorie los van de overige kenmerken van de personen het risico om slachtoffer te worden vergroot of verkleint. Per categorie werd met andere woorden de factor bepaald waarmee de gemiddelde slachtofferkans moet worden vermenigvuldigd om de slachtofferkans van de betreffende categorie te schatten. Wanneer de slachtofferkans van een bepaalde categorie d.w.z. bevolkingsgroep, twee keer zo groot is als de gemiddelde slachtofferkans, bedraagt de vermenigvuldigingsfactor 0.41. De slachtofferkans van deze bevolkingsgroep is dan niet één staat tot 5.15 (16%) maar één staat tot 0.41×5.15 , oftewel één staat tot 2.13 (32%). In tabel 2 is een overzicht opgenomen van de vermenigvuldigingsfactoren van de dertien onderscheiden categorieën. Hierbij is tevens aangegeven welke van de risico-coëfficiënten statistisch gezien een bijdrage leveren tot het voorspellen van slachtofferaanpak.

Tabel 2. Kwantificering met behulp van een log-lineair model van de mate waarin enkele socio- demografische kenmerken het criminaliteitsrisico verhogen respectievelijk verlagen. Het gemiddelde risico is 1 staat tot 5.15. Voor elk kenmerk wordt aangegeven met welke coëfficiënt het verhoudingsgetal 5.15 moet worden vermenigvuldigd. In de meeste rechtse kolom is aangegeven of de afzonderlijke risico-coëfficiënten statistisch significant zijn.

		risico- coëfficiënt	z-waarde (significant op 1.96)
Amsterdam, Rotterdam, Den Haag		0.51	- 8.0
gemeente- grootte	50.000- < 400.000 inwoners	0.80	- 2.8
	20.000- < 50.000 inwoners	0.90	- 1.1
	5.000- < 20.000 inwoners	1.60	4.5
	- < 5.000 inwoners	1.75	3.2
leeftijd	< 25 jaar	0.41	- 8.5
	25- < 40 jaar	0.80	- 8.0
	40- < 65 jaar	1.38	3.8
	≥ 65 jaar	2.22	7.1
sociale klasse	hogere sociale klasse	0.70	- 4.3
	middenklasse	1.22	3.2
	lagere sociale klasse	1.17	1.9
geslacht	man (vrouw)	0.87	2.5
		(1.15)	

Vit tabel 2 blijkt dat leeftijd het belangrijkste risicoverhogende en verlagende kenmerk is (risico-coëfficiënten van 0.41 en 2.22). Los van iemands leeftijd wordt zijn/haar slachtofferkans mede bepaald door de grootte van de woonplaats. Los van deze beide genoemde factoren gaat van het behoren tot de hogere sociale milieu's een risicoverhogende werking uit. Nammen tenslotte lopen ongeacht hun leeftijd, woonplaats en sociale klasse een iets groter risico om slachtoffer van een delict te worden dan vrouwen.

Met behulp van het in tabel 2 gerepresenteerde overzicht van de verschillende vermenigvuldigingsfactoren kan globaal worden berekend wat de slachtofferkansen zijn van alle combinaties tussen de kenmerken leeftijd, gemeentegrootte, sociale klasse en geslacht ²⁾. De slachtofferkans van de bevolkingsgroep met de kenmerken jonger dan 25 jaar, woonplaats Amsterdam, Rotterdam of Den Haag, hoog sociaal milieu en van het mannelijk geslacht, kan worden berekend door de gemiddelde slachtofferkans van 5.15 te vermenigvuldigen met de vermenigvuldigingsfactoren van de vier genoemde categorieën. De slachtofferkans van de bewuste bevolkingsgroep is dus één staat tot $0.41 \times 0.51 \times 0.70 \times 0.87 \times 5.15$ oftewel één staat tot 0.65 (60%). Vrouwen van 65 jaar of ouder die in een klein dorp wonen en behoren tot de middenklasse hebben volgens deze rekenwijze een slachtofferkans van $\pm 4\%$ (1 staat tot $1.15 \times 2.22 \times 1.75 \times 1.22 \times 5.15$, ofwel 1 staat tot 28). De slachtofferkans van de eeratgenoemde bevolkingsgroep is dus ruim vijftien keer zo groot als van de laatstgenoemde. Op analoge wijze kan de slachtofferkans worden berekend van alle andere op basis van de vier sociografische kenmerken te onderscheiden bevolkingsgroepen. Bij de hierboven besproken analyse is uitsluitend gekeken naar de relaties tussen de vier belangrijkste socio-demografische kenmerken en het gegeven of men wel of niet slachtoffer is geweest van één of meer van de twaalf in de enquête opgenomen delicten. Bij de interpretatie van de uitkomsten moet worden bedacht dat de verbanden tussen de sociografische factoren en de slachtofferpercentages per delicttype kunnen verschillen.

Mannen zijn iets vaker slachtoffer van een van de twaalf delicten, maar voor het delict handtastelijkheden met sexuele bedoelingen is dit uiteraard niet het geval. Het inzicht in de criminaliteitsrisico's van van de verschillende bevolkingsgroepen kan dus nog worden vergroot wanneer naar de slachtofferpercentages per delicttype wordt gekeken. Uit deze nadere analyses per delict blijkt dat de meeste delicttypen sterk leeftijdsgebonden zijn. Van het delict diefstal van portefeuille worden in het bijzonder scholieren (15-18 jaar) het slachtoffer. Zeer hoge slachtofferpercentages voor het delict fietsdiefstal vindt men bij de categorie 16-24 jaar (scholieren en studenten). Hand-

tastelijkheden met sexuele bedoelingen en bedreigingen zijn eveneens geconcentreerd bij de 16 t/m 24 jarigen. De delicten inbraak, bromfiets diefstal en autodiefstal daarentegen zijn betrekkelijk evenwichtig over de leeftijdsklassen verdeeld.

De delicten die het sterkst klassegebonden zijn, zijn portefeuille-diefstal en inbraak. De hogere milieu's lopen een wat groter risico. Het risico om slachtoffer te worden van agressieve delicten blijkt niet of nauwelijks aan een bepaald milieu te zijn gebonden.

De slachtofferpercentages van mannen en vrouwen lagen vrij dicht bij elkaar (in '78 en '77 was het verschil kleiner dan in de voorgaande jaren). Het duidelijkst sexegebonden zijn de delicten bedreiging en uiteraard aanranding. Mannen worden zowel op straat als binnenshuis vaker bedreigd of aangevallen terwijl vrouwen vaker worden lastiggevallen of aangerand. De kans op een auto ongeluk buiten eigen schuld is voor een man groter dan voor een vrouw. Behalve aanranding is het enige delict waarvoor vrouwen een wat groter risico lopen diefstal van portefeuille/portemonnaie.

2. Een theoretische risicoanalyse.

De criminologie is van oudsher sterk dader-gericht geweest, d.w.z. dat het onderzoek in hoofdzaak betrekking had op de veronderstelde, typische kenmerken van de delinquent. In navolging van de klassieke rechercheur stelde de criminoloog zich primair de vraag welke personen een motief hebben om een misdrijf te plegen en vervolgens wie hiertoe in de gelegenheid zijn en wie hiervoor over de vereiste middelen beschikken. Degenen die aan deze drie voorwaarden voldoen plegen, zo wil de traditie, op de lijst van potentiële daders te worden geplaatst. In deze paragraaf willen wij proberen het victimologische spiegelbeeld van deze criminologische kernvraag te formuleren. Aan welke voorwaarden moet een burger voldoen om als potentieel slachtoffer te kunnen worden aangemerkt. De pendant van de vraag naar het motief is de vraag naar de mate waarin iemand kenmerken heeft die hem/haar tot een aantrekkelijk doelwit voor bepaalde categorieën delinquenten maken. Men kan hierbij denken aan het bezit van luxe goederen (bijv. juwelen, antiek of een dure auto) of aan het bezit van bepaalde sexuele kenmerken. Deze kenmerken zullen wij voortaan de aantrekkelijkheidsfactor noemen. Het is

duidelijk dat het bij deze factor niet alleen gaat om het bezit van bepaalde goederen of kenmerken maar evenzeer om de mate waarin men deze goederen of kenmerken ten toon spreidt. Iemand die zijn antieke klokken in een kamer aan de straatkant van zijn huis ophangt, heeft een grotere waarde op deze factor voor inbraak dan iemand die dit niet doet. Dit laatste zou men de effectieve aantrekkelijkheidsfactor kunnen noemen.

()

Het victimisatierisico wordt verder bepaald door de mate waarin men potentiële delinquenten fysiek de mogelijkheid biedt om een delict te plegen. Hierbij gaat het allereerst om de vraag of men woont in een gemeente of wijk waar veel potentiële delinquenten wonen of die althans door potentiële delinquenten wordt gefrequenceerd.

Uit Amerikaans onderzoek is bekend dat daders de afstand tussen woon- en pleegplaats trachten te minimaliseren en dat met name jeugdige daders meestal dicht bij huis opereren (Reiss Jr, '77). De hoeveelheid vernielingen binnen flatgebouwen bleek volgens een Engelse studie het sterkste samen te hangen met het percentage gezinnen met jonge kinderen per flatgebouw (Wilson, 1978). De hoeveelheid inbraken in villawijken bleek in Canada het sterkste samen te hangen met de nabijheid van zwak sociale wijken (Walker, Okihiro, '78).

()

De nabijheid tot potentiële daders is niet alleen afhankelijk van de woonplaats of buurt. De nabijheidsfactor heeft naast dit geografische of woonaspect ook een dynamisch-sociaal aspect. Het aantal malen dat iemand in de nabijheid verkeert van potentiële delinquenten is sterk afhankelijk van zijn of haar levenswijze. Individuen die zich zelden buitenshuis begeven bieden aan potentiële delinquenten geen enkele gelegenheid om een vorm van strafcriminaliteit te plegen. Mensen die daarentegen vaak uitgaanscentra in de grote steden bezoeken zullen vaak in contact komen met potentiële delinquenten, ongeacht hun woonplaats. Fiselier (1978) heeft in dit verband de veronderstelling geuit dat het victimisatierisico groter is naarmate men vaker verkeert in voor iedereen toegankelijke ruimten (bijv. stationshal, openbaar vervoer, stadion). Uit een onderzoek in Londen is gebleken dat het victimisatierisico van agressieve delicten nauw samenhangt met de frequentie waarmee men 's avonds uitgaat (Sparks, Genn, Dodd, 1977).

Behalve door de aantrekkelijkheidsfactor en de nabijheidsfactor wordt het victimisatierisico bepaald door de mate waarin men potentiële delinquenten de gelegenheid biedt een delict te plegen. Op het praktische vlak is dit afhankelijk van de mate waarin men omstandigheden schept of duldt die het plegen van een delict technisch mogelijk maken. Extreme voorbeelden hiervan zijn het niet afsluiten van woningen en auto's of het neerleggen van een portemonnaie in een open boodschappentas. Ook tussen het dragen van een portefeuille in de binnenzak of in een handtasje bestaat reeds een relevant verschil qua diefstalrisico. De blootstelling aan criminaliteit heeft behalve een praktische ook een sociale dimensie. De mogelijkheid een delict te plegen is sterk afhankelijk van de mate waarin het doelwit wordt bewaakt. Mensen die slechts zelden in hun privéwoning aanwezig, lopen een groter risico slachtoffer te worden van een inbraak (Cohen, Felson, 1978, Waller, Okihiro, '78). Het gaat hierbij echter niet alleen om de mate waarin men zijn eigen goederen bewaakt. Ook buurt- of dorpsgenoten kunnen een bijdrage leveren aan de afscherming tegen criminaliteit. De mate waarin men van deze potentiële afscherming gebruik maakt, is ten dele een gedragskenmerk van het individu. Personen die zich vaak begeven in situaties waarin geen beroep kan worden gedaan op de hulp van derden, vergroten hierdoor hun victimisatierisico. De mate van bewaking en bescherming is echter in belangrijke mate afhankelijk van de planologische architectonische en sociale kenmerken van de buurt. Wijken met een grotere sociale cohesie vertonen lagere slachtofferpercentages voor inbraak (Repetto, 1974). Tenslotte zou ook de preventieve surveillance door de politie worden opgevat als een aspect van de sociale blootstelling aan criminaliteit. Uit experimenten met een verhoogde surveillance door de politie is echter gebleken dat dit aspect slechts een geringe invloed heeft op het criminaliteitsniveau in een wijk (Jeffery, 1971). Samenvattend kan worden gesteld dat het victimisatierisico van individuele burgers wordt bepaald door drie hoofdfactoren. De eerste factor is de aantrekkelijkheidsfactor, d.w.z. de mate waarin iemand zichtbaar een aantrekkelijk doelwit is voor delinquenten. De tweede factor is de nabijheidsfactor. Deze factor heeft zowel een geografisch aspect (het wonen in de nabijheid van potentiële delinquenten) als een

sociaal aspect (de hoeveelheid contacten met potentiële delinquenten als uitvloeisel van bepaalde leefgewoonten). De derde factor wordt gevormd door de mate waarin men voor potentiële delinquenten de gelegenheid schept om een delict te plegen. Deze blootstellingsfactor heeft zowel technische of praktische aspecten als sociale aspecten (de aan- of afwezigheid van een vorm van natuurlijke of officiële bewaking en/of bescherming).

Een vergelijkbaar risico-schema als het hier besprokene vindt men bij Hindelang, Garofalo en Gottfredson (1978). In het door hen ontwikkelde "life style/exposure model" wordt de aandacht in hoofdzaak gericht op de sociale aspecten van de nabijheidsfactor en de blootstellingsfactor d.w.z. op de hoeveelheid ontmoetingen met potentiële delinquenten in onbeschermdes situaties ten gevolge van bepaalde levensgewoonten. Bij de opstelling van een theoretische risico-analyse moeten naar ons oordeel de victimologische aantrekkelijkheid van de betrokkenen en de geografische nabijheid van potentiële delinquenten als zelfstandige factoren onderscheiden worden. Bepaalde levensgewoonten zijn voor vrouwen riskanter dan voor mannen, terwijl levensgewoonten die in een grote stad sterk risicoverhogend werken, dit in een dorp niet hoeven te zijn.

Ook in de theoretische beschouwingen van Cohen en Felson (1978), gecentreerd rond de begrippen target suitability en guardianship, wordt onvoldoende rekening gehouden met de invloed van de geografische nabijheidsfactor. Cantor en Cohen (1979) gaan er zelfs expliciet vanuit dat de plaatselijke aanwezigheid van potentiële delinquenten een constante grootte is, hetgeen weinig realistisch lijkt.

In schema 1 hebben wij de drie door ons onderscheiden hoofdfactoren en de belangrijkste aspecten en de operationalisaties hiervan nog eens schematisch weergegeven.

Schema 1 Schematische weergave van een aanzet tot een risico-analyse van het persoonlijk slachtofferschap van delicten.

risicofactoren	aspecten	operationalisaties
aantrekkelijkheidsfactor	bezit kostbaarheden	inkomstniveau, koopgedrag, inrichting huis, baar geld i.p.v. giraal geld
	sexuele kenmerken	jonge vrouwen
nabijheidsfactor	symboolwaarde als rivaal	adolescenten (uitdagend gedrag)
	wonen in nabijheid van delinquenten	wonen in grote stad, in zwak sociale wijk
blootstellingsfactor	plaatsen bezoeken waar veel delinquenten komen	uitgaansgedrag, winkelgedrag, gebruik van openbaar vervoer
	technopreventie	toegankelijkheid woning, fiets, auto enz. (hangen sluitwerk)
	bewaking/bescherming	huis onbeheerd laten geïsoleerd wonen zich begeven in situaties waar geen hulp kan worden ingeroepen mate van hulpbereidheid of betrokkenheid van buurtgenoten

Het victimisatierisico van een persoon is groter naarmate de drie genoemde risico-factoren sterker op hem/haar van toepassing zijn. De afwezigheid van één der drie factoren kan daarbij worden gecompenseerd door een hoge waarde van één der andere factoren. Wanneer iemand ten gevolge van zijn woonomgeving en levensgewoonten zelden in de nabijheid van potentiële delinquenten verkeert, kan zijn victimisatierisico toch hoog zijn vanwege een hoge waarde op de aantrekkelijkheidsfactor (bijv. i.v.m. het bezit van een schilderijencollectie). Omgekeerd kan

iemand met een zeer lage aantrekkelijkheidsfactor - bijv. een zwerver - toch een hoog victimisatierisico hebben vanwege de voortdurende nabijheid van potentiële delinquenten.

Voor de toetsing van de hier geformuleerde risico-analyse moeten studies worden uitgevoerd waarin de samenhangen worden onderzocht tussen de drie factoren en het victimisatierisico. Voor de meting van de waarden op de drie risicofactoren dienen gedetailleerde gegevens te worden verzameld over zowel de woonomstandigheden als leefgewoonten van de te onderzoeken personen. In verband met het delict inbraak is het bijv. van belang te weten hoeveel koatbaarheden men in huis heeft, hoe vaak het huis onbeheerd is en hoe groot de toegankelijkheid ervan is (inclusief technopreventie) teneinde de waarde van respectievelijk de aantrekkelijkheidsfactor en de blootstellingsfactor te kunnen bepalen. Bij de categorie van de straatcriminaliteit (o.a. zakkenrollerij) bedreiging en aanranding) gaat het waarschijnlijk vooral om nadere gegevens over de mate waarin en de tijdstippen waarop men in publieke ruimten verkeert (woon-werk verkeer, winkelgewoonten, uitgaansgewoonten). Daarnaast lijkt het van belang te weten in welk sociaal milieu men doorgaans verkeert (de nabijheidsfactor).

In tweede instantie zou vervolgens moeten worden bestudeerd wat de economische, sociale en psychologische achtergronden zijn van de verschillende aspecten van de drie risicofactoren. De mate waarin iemand zich in publieke ruimten ophoudt, kan zowel samenhangen met zijn/haar beroep - verpleegsters fietsen bijv. vaak in de avonduren van of naar hun werk - als met zijn/haar psychologische kenmerken (sommige personen nemen van nature meer risico's dan anderen of raken eerder bij ruzies e.d. betrokken). Het is duidelijk dat een meer verfijnde risico-analyse van het persoonlijk slachtofferschap van delicten een multidisciplinair karakter zal hebben.

3. Een eerste toetsing van de risico-analyse.

In de slachtofferenquête die in 1979 werd uitgevoerd, zijn gegevens verzameld over sommige van de leefgewoonten en woonomstandigheden die volgens de hierboven geschetste theorie samenhangen met het risico slachtoffer van een delict te worden.

Zo werd bijvoorbeeld gevraagd naar de frequentie waarmee men 's avonds uitgaat. Uit de analyse blijkt dat een actief uitgaansleven - d.w.z. een hoge waarde op zowel de sociale nabijheidsfactor als op de sociale blootstellingsfactor - gepaard gaat met een relatief hoog victimisatierisico. Van degenen die zeiden vrijwel dagelijks 's avonds uittegaan was 38.1% in 1978 slachtoffer geweest van één of meer delicten (N=367). Naarmate men minder vaak 's avonds uitging, lagen ook de slachtofferpercentages op een lager niveau. Van degenen die ten hoogste tien keer per jaar uitgingen, was het slachtofferpercentage bijv. 14.5 (N=937) en van degenen die vrijwel nooit 's avonds uitgingen 11.9 (N=1833). Een nadere analyse heeft uitgewezen dat de mate waarin men 's avonds uitgaat, los van iemands leeftijd of woonplaats, een sterke samenhang vertoont met het slachtofferpercentage³⁾. Dit analyseresultaat is derhalve in overeenstemming met de theoretische verwachting.

De veronderstelling dat het risico op een inbraak mede wordt bepaald door de aantrekkelijkheidsfactor en de blootstellingsfactor werd eveneens getoetst aan de door het WODC verzamelde gegevens over inbraken bij de in Den Haag gevestigde bedrijven (Steinmetz, van der Zee-Nefkens 1980). Hieruit bleek dat de bedrijfspanden waarvan de inboedel f 10.000 of minder bedroeg een slachtofferkans hadden van 2½%, terwijl bedrijfspanden met een inboedel van f 500.000 - of meer een jaarlijkse slachtofferkans hadden van 17% (gemiddelde 12%). Ook de veronderstelling dat de sociale blootstelling van invloed is op het inbraakrisico werd bevestigd. Zo bleek dat bedrijfspanden die waren gelegen onder de particuliere woning van de eigenaar slechts een inbraakrisico van 6% hadden. Dit relatieve lage percentage kon niet geheel worden toegeschreven aan de geringere aantrekkelijkheid van deze bedrijfspanden.

Aangezien de nieuwe enquêtegegevens over de landelijke bevolking uit 1979 nog niet uitputtend zijn geanalyseerd, zullen we ons hier verder beperken tot een nadere bestudering van de in de vorige paragraaf geconstateerde verschillen qua victimisatie tussen de gebruikelijke sociografische categorieën (man/vrouw; jong/oud etc.).

Zoals wij hebben gezien, blijkt een jeugdige leeftijd het belangrijkste risico verhogende, sociale kenmerk te zijn. De oorzaak hiervan moet worden gezocht in de grotere hoeveelheid contacten die jongeren hebben met potentiële "delinquenten", d.w.z. met hun leeftijdsgenoten.

Jongeren besteden bovendien volgens het tijdbestedingsonderzoek van het Sociaal en Cultuur Planbureau 47 uur per week aan recreatie buitenshuis,

terwijl de gemiddelde Nederlander dit slechts 14 uur per week doet. Deze verschillen qua kennisgeving en qua tijdbesteding maken het begrijpelijk dat jongeren ongeacht hun woonplaats een veel groter risico lopen om slachtoffer te worden van de typische straat delicten bedreiging, handtastelijkheden, portefeulldiefstal en fietsendiefstal. De doorslaggevende invloed van de (sociale) nabijheidsfactor blijkt voorsl uit het extreem hoge percentage slachtoffers onder de groep 16-25 jarigen met een inkomen beneden de f 9.000,-. Van deze goeddeels uit scholieren en studenten bestaande groep was in 1977 44% het slachtoffer van één of meer delicten. Dit hoge percentage lijkt niet een gevolg te kunnen zijn van het bezit van een relatief grote hoeveelheid kostbaarheden. Het is veeleer een gevolg van een actieve deelname aan de semi-delinquente subcultuur van de jongeren.

Het relatief hoge slachtofferpercentage voor vermogendelicten van gepensioneerden ten dele een uitvloeisel van het aan huis gebonden zijn van deze groep. Ook overigens zijn hun contacten met potentiële delinquenten relatief gering. Hun huizen blijven bovendien zelden onbeheerd achter. De relatief hoge slachtofferpercentages voor bedreiging en handtastelijkheden onder de 16-25 jarigen lijkt behalve van de nabijheidsfactor een gevolg van de aantrekkelijkheidsfactor. De meeste mannen die op straat vrouwen lastig vallen, kiezen als hun slachtoffer waarschijnlijk bij voorkeur jonge meisjes. De zeer grote oververtegenwoordiging van de jongeren onder de slachtoffers van het delict bedreiging op straat, lijkt op het eerste gezicht moeilijk te verklaren. Dit gegeven is in strijd met de bij velen levende notie dat juist de minst weerbaren, d.w.z. de oudere mensen, het slachtoffer plegen te worden van "straat-terreur". Uit verschillende studies is echter gebleken dat het overheersende motief achter veel uitingen van straatschenderij de hang naar bravoure is. Dit bravoure-motief brengt logischerwijze met zich mee dat als "tegenstanders" geen weerloze bejaarden maar juist leeftijds-genoten worden gekozen (van Dijk, 1977).

Eén van de belangrijkste risicoverhogende factoren is het wonen in één der grote steden. De verklaring hiervoor moet waarschijnlijk primair worden gezocht in de geografische nabijheidsfactor. Uit een onderzoek van Van der Werff (1979) is gebleken dat in de grote steden relatief veel mensen wonen die voor een misdrijf zijn veroordeeld.

Uit dit onderzoek blijkt tevens dat juist de in een grote stad woonachtige (ex-)delinquenten de misdrijven waarvoor zij veroordeeld werden, meestal hebben gepleegd in hun eigen stad. Ook de zogenaamde self-report studies - onderzoeken waarbij aan een steekproef uit de bevolking wordt gevraagd of men wel eens een delict heeft gepleegd - hebben uitgewezen dat de inwoners van een grote stad relatief vaak delicten plegen. De inwoners van een grote stad komen hierdoor, ongeacht hun levenswijze, vaker in contact met potentiële delinquenten. Het hogere slachtofferpercentage voor inbraak en zakkenrollerij onder de hogere milieu's moet waarschijnlijk primair worden gezien als een gevolg van de aantrekkelijkheidsfactor. Bij deze groep burgers valt, zoals dat heet, "meer te halen". De nabijheidsfactor heeft daarentegen waarschijnlijk een relatief lage waarde. Men woont in de betere buurten van de grote steden of in tuinsteden en maakt relatief weinig gebruik van het openbaar vervoer. Hun blootstelling aan criminaliteit tenslotte lijkt relatief groot te zijn. Alleenstaande woningen zijn kwetsbaarder voor inbraken, insluipingen en vernielingen dan flats. In de hogere milieu's bezit men bovendien relatief veel (dure) auto's, hetgeen het risico van autodiefstal, diefstal uit de auto en vernieling vergroot. Bovendien laten mensen uit de hogere milieu's hun huizen vaker onbeheerd achter ten gevolge van langere vakanties en een actiever uitgaansleven. De grotere blootstelling aan criminaliteit wordt enigszins gecompenseerd door de grotere hoeveelheid technopreventieve middelen waarover de hogere milieu's beschikken. Het verschil qua slachtofferpercentage tussen mannen en vrouwen bleek vrij gering te zijn.

Uit de enquêteresultaten blijkt dat de verschillen tussen de slachtofferpercentages van de geslachten het grootst zijn bij de middelste leeftijdsgroep (25-55 jaar). Hier bedraagt het verschil 5 à 6 procent. Bij de leeftijdsgroepen 16 tot 25 jaar en 55 jaar of ouder zijn de verschillen veel kleiner. De ouderlijke rol van veel vrouwen tussen 25 en 55 jaar brengt waarschijnlijk een geringer aantal contacten met vreemden met zich mee en dus ook met potentiële delinquenten. Uit een analyse van Fiselier (1978) is gebleken dat het victimisatierisico van vrouwen die buitenshuis werken hoger is dan van vrouwen die in het huishouden werken. Het gegeven dat het verschil tussen de slachtofferpercentages van de sexen in 1977 en 1978 iets kleiner was dan in 1976 hangt

wellicht samen met de veranderende positie van de vrouwen in de Nederlandse samenleving. Het relatief grote risico op portefeuille-diefstal voor vrouwen hangt vermoedelijk samen met de vrouwelijke gewoonte om geld en cheques in handtasjes e.d. te vervoeren i.p.v. in de binnenzak.

Bij de bespreking van de slachtofferpercentages van de verschillende leeftijdsgroepen is geen aandacht besteed aan het kenmerk burgerlijke staat. Het valt echter op grond van de theorie te verwachten dat gescheiden mensen een hoger victimisatierisico zullen hebben dan gehuwden. De levensstijl van gescheiden mensen zal immers om verschillende redenen, meer uithuizig zijn dan hun gehuwde leeftijdsgenoten en dus een hoger risico met zich meebrengen. De slachtofferpercentages zijn in overeenstemming met deze verwachting. Van de groep gescheidenen werd 26.7% slachtoffer van één of meer delicten in 1978 (N=207), tegen 16.9% van de gehuwden (N=7131).

Tot slot willen wij kort stil staan bij de geconstateerde verschillen qua slachtofferschap tussen de Verenigde Staten en Nederland. Het veel hogere slachtofferpercentage voor inbraak in de Verenigde Staten is volgens Black (1979) een gevolg van het feit dat veel meer Amerikaanse dan Nederlandse vrouwen buitenshuis werken. In de meeste Amerikaanse woonwijken is overdag niemand thuis, zodat het daar relatief gemakkelijk is om in te breken. Een vergelijking van de gegevens toont aan dat de meeste inbraken in de Verenigde Staten inderdaad overdag plaatsvinden (Lentzner, 1979), terwijl in Nederland de piek in de avonduren ligt. Het hogere percentage slachtoffers van bedreiging in Nederland valt heel wat minder gemakkelijk te verklaren. Een deel van de verklaring kan worden gevonden in het agrarische karakter van relatief grote delen van de Verenigde Staten. Daarnaast is het mogelijk dat de grotere segregatie van de verschillende sociale milieu's in de Amerikaanse steden leidt tot een kleiner percentage bedreiging op de openbare weg. In Nederland en de Scandinavische landen (Carr-Hill, 1977) zijn de slachtoffers van bedreiging redelijk evenwichtig over de sociale klassen verspreid, terwijl in de Verenigde Staten een duidelijke concentratie binnen de lagere milieu's optreedt. In de Verenigde Staten zijn ook een veel groter deel van de daders en slachtoffers bekenden voor elkaar dan in Nederland. Deze gegevens zouden erop kunnen wijzen dat in Nederland het (kleine) geweld meer is gespreid over de bevolking dan in de Verenigde Staten.

4. Gelegenheidsstructuren en het ontstaan van criminaliteit.

Wanneer eenmaal is vastgesteld welke kenmerken van individuele burgers bepalend zijn voor de kans slachtoffer te worden, kan vervolgens de vraag worden gesteld of de mate waarin dergelijke risicokenmerken bij de bevolking van een stad of land aanwezig zijn, een samenhang vertoont met de lokale omvang van de criminaliteit. Wanneer een dergelijke samenhang aanwijsbaar is, kan aan een victimologische risico-analyse een theorie worden ontleend over het ontstaan van de desbetreffende vormen van criminaliteit. Men zou kunnen zeggen dat daarbij de geografische nabijheidsfactor (de hoeveelheid delinquenten in de regio) wordt gezien als het resultaat van de andere risicofactoren (sociale nabijheid, aantrekkelijkheid en blootstelling). Een dergelijke criminologische theorie zou men in navolging van het gezegde dat de gelegenheid de dief maakt, de gelegenheidstheorie kunnen noemen (Mayhew e.a., 1976; Stanley, 1976). In de vorige paragraaf hebben wij het grote aantal inbraken in de Verenigde Staten reeds proberen te verklaren vanuit de gelegenheidstheorie. L.E. Cohen en H. Felson (1978) maken gebruik van een victimologische risico-analyse ter verklaring van de stijging van de criminaliteit in de Verenigde Staten gedurende de laatste decennia. De stijging kan volgens hen worden verklaard vanuit bepaalde wijzigingen in de gelegenheidsstructuren (meer luxe-goederen en een meer uithuizige levensstijl van met name vrouwen en jongeren). Bij de beschrijving van de gelegenheidsstructuren hanteren zij begrippen die zijn ontleend aan de sociale ecologie. Een soortgelijke benadering kiest ook P. Törnudd (1978) in een rapport over de ontwikkeling van de misdaadcijfers in Finland sinds 1950. De toename van bepaalde vormen van criminaliteit in Nederland moet naar onze mening eveneens goeddeels worden toegeschreven aan wijzigingen in de gelegenheidsstructuren. Als een van de belangrijkste oorzaken van de toename van de vermogenscriminaliteit zien wij de explosieve groei van het autobezit. In de jaren vijftig waren in Amsterdam de ruitjes in de brandmelders ongeveer het enige geschikte doelwit voor vandalisme. Tegenwoordig staan de straten vol met geparkeerde auto's. Auto-onderdelen vormen het doelwit van ruim de helft van alle vernielingen van persoonlijk eigendommen.

Op straat geparkeerde auto's zijn niet alleen een aantrekkelijk doelwit voor vandalisme maar ook voor diefstal (diefstal van de auto, vanuit de auto en vanaf de auto). Andere factoren die een stijging van de vermogenscriminaliteit in de hand hebben gewerkt, zijn de massaproductie van electronica en de opkomst van de supermarkt.

De toename van het aantal bedreigingen op straat moet in deze visie goeddeels worden toegeschreven aan de toeneming van de vrije tijd. Scholieren kennen tegenwoordig bijv. twee uitgaansavonden i.p.v. één. Daarnaast leiden ook de uitbreiding van de leerplicht en de jeugdwerkloosheid ertoe dat de jongeren zich gemiddeld vaker op de openbare weg en in café's e.d. ophouden dan vroeger. Ook de grotere bewegingsvrijheid van (jonge) vrouwen brengt een toename met zich mee van de mogelijkheden om gewelddelicten te plegen.

Op grond van het gegeven dat het aantal bedrijfspanden in Amsterdam sinds 1950 niet is toegenomen concluderen Naafs en Saris (1979) dat de toename van het aantal inbraken in de stad niet kan worden verklaard vanuit de grotere beschikbaarheid van inbraakgevoelige objecten. Deze conclusie gaat echter voorbij aan de wijzigingen die zich hebben voltrokken in de aantrekkelijkheid van de objecten (grotere voorraden) en de sociale blootstelling (minder winkels onder het woonhuis, meer winkels in geïsoleerde winkelcentra).

Het plegen van vrijwel alle soorten delicten tenslotte is naar onze mening gemakkelijker geworden door het steeds verder wegvallen van de sociale controle. Een kenmerk van een grootschalige, stedelijke omgeving is dat men elkaar in ruimtelijk gescheiden woon-schoon-werk-winkel- en recreatieomgevingen vaak niet persoonlijk kent en dat men hierdoor ook minder geneigd is om hulp te bieden of elkaars eigendommen te bewaken (Suttles, 1972; Gardiner, 1978). Zo bleek uit een enquête van het WODC dat de bereidheid van burgers om de politie te waarschuwen wanneer zij een delict zien plegen, duidelijke geringe is in de grote steden dan op het platteland (Junger-Tas, van der Zee, Nefkens, 1978). Experimenteel onderzoek in zeventien Amerikaanse steden heeft aangetoond dat vrijwel niemand interviert wanneer simulerende daders bij klaarlichte dag een auto openbreken en hieruit camera's, televisie's e.d. meenemen (Takkooshian, Bodinger, 1978). De observaties van Van Os (1979) in de Amsterdamse Spuistraat doen veronderstellen dat straatdieven

ook daar weinig te duchten hebben van passerende burgers.

De gelegenheidstheorie lijkt een welkome aanvulling op de thans beschikbare verklaringen voor het ontstaau van crimineel gedrag omdat deze theorie beter dan de traditionele armoedetheorieën de positieve relatie kan verklaren tussen welvaart en criminaliteit.

Vooral met het oog op de praktische toepassingen van de gelegenheidstheorie in het vlak van de preventie is het van groot belang om hier ook de beperkingen van een dergelijke benadering aan te geven. In de meer extreme versies van de gelegenheidstheorieën wordt evenals in de zogenaamde controletheorieën de motivatie van de delinquenten als een irrelevante grootheid gezien (Hirschi, 1972). Als er gelegenheid is tot crimineel gedrag zijn er mensen die hiervan gebruik maken en als deze gelegenheid zich niet of in mindere mate voordoet, is er geen of minder criminaliteit (Cantor, Cohen, 1979) In deze visie wordt er ten onrechte vanuit gegaan dat de vraag naar de resultaten van crimineel gedrag volkomen elastisch is.

Het lijkt echter aannemelijk dat sommige personen dermate gemotiveerd zijn om bepaalde delicten te plegen dat zij hiervoor vrijwel elke prijs willen betalen. Onder vrijwel alle omstandigheden zullen deze personen zichzelf de gelegenheid scheppen om delicten te plegen. Ten aanzien van deze harde kern van delinquenten is de gelegenheidstheorie van weinig of geen betekenis.

Aan de andere kant lijkt het even weinig realistisch om te menen dat de vraag naar de opbrengsten van crimineel gedrag volkomen inelastisch is. Wanneer de gelegenheid om delicten te plegen kleiner wordt, zal althans een deel van de potentiële daders zich terugtrekken omdat zij niet bereid zijn de hogere kosten qua tijd en risico te betalen. Juist de kleine criminaliteit wordt voor een belangrijk deel gepleegd door dergelijke gelegheidsdieven.

5. Praktische toepassingen van een victimologische risico-analyse.

Een victimologische risico-analyse kan voor verschillende doeleinden worden gebruikt. Met behulp ervan kunnen allereerst de specifieke risicogroepen van de verschillende delicttypen worden geïdentificeerd. Ook de burgers zelf kunnen aan de hand hiervan objectief bepalen of

zij al dan niet tot een risicogroep behoren. Bij een belangrijk deel van de bevolking zal een dergelijke objectieve vaststelling van het eigen victimisatierisico de bestaande onrustgevoelens kunnen temperen. Wij denken hierbij bijv. aan oudere mensen en met name vrouwen en inwoners van kleinere gemeenten. De uitkomsten van een objectieve risico-analyse vormen een nuttig tegengewicht voor de op sensatie gerichte misdaadverslaggeving door de massamedia (van Dijk, 1980). Juist voor dit doel achten wij een verdiscontering van de geografische nabijheidsfactor in de risico-analyses van groot belang. Voorkomen moet worden dat men zich in de provincie onveilig gaat voelen vanwege de problemen in een bepaalde wijk in de randstad. Bij de voorbereiding van advertentiecampagnes e.d. op het gebied van de misdaadpreventie zou steeds de vraag moeten worden gesteld of de landelijke bevolking als doelgroep moet worden gekozen of dat men alleen de inwoners van bepaalde gemeenten zou moeten benaderen.

Voor de typische risicogroepen biedt een victimologische risico-analyse verachillende aanknopingspunten voor een preventiestrategie. De betrokkenen kunnen immers bij zichzelf nagaan op welke wijze en/of met welke hulpmiddelen zij de hoge waarden die zij hebben op bepaalde risicofactoren - geografische en sociale nabijheid, aantrekkelijkheid, sociale en technische blootstelling - kunnen verkleinen. Hierbij kan onderscheid worden gemaakt tussen preventieve maatregelen op het niveau van het individu (microniveau), op het niveau van de buurtinstellingen (mesoniveau) en op het niveau van de overheid (macroniveau). Voorbeelden van maatregelen op microniveau zijn verhuizen naar een kleinere gemeente of veiliger wijk, wijzigingen in het bestedingspatroon (geen antiek, dure electronica, juwelen of schilderijen kopen), wijzigingen in de inrichting van het huis (geen luxe goederen in de woonkamer), het afsluiten van (auto)deuren, ramen en kelderboxen, de aanschaf van technopreventieve middelen (aluit- en hangwerk), wijziging in vrijetijdsbestedingspatronen (minder vaak van huis gaan, niet meer naar uitgaanscentra in de grote stad gaan, alleen in groepverband uitgaan) en wijzigingen in vervoersgewoonten (niet meer per tram of trein reizen). Voorbeelden van maatregelen op mesoniveau zijn het verbeteren van de verlichting, het stimuleren van een actief sociaal verkeer in de wijk

de aanleg van woonerven en het opzetten van georganiseerde burenhulp. Op macroniveau kan worden gedacht aan wettelijke maatregelen, zoals het vaststellen van minimale beveiligingseisen waaraan auto's en woningen bij oplevering moeten voldoen. De invoering van de verplichte bromfietshelm kan worden gezien als een overheidsmaatregel die een preventieve werking heeft gehad op de criminaliteit. Over de effecten van deze verschillende preventie maatregelen is nog weinig bekend (Steinmetz, 1980). Aan de beschikbare literatuur hierover kunnen de volgende indicaties worden ontleend. Het verkleinen van de contacten met potentiële delinquenten d.m.v. een verhuizing naar een kleine gemeente of het aannemen van een meer huisgebonden levensstijl, leidt tot een kleiner risico voor de betrokkenen. Het gebruik van stuursloten is een effectief middel om joy-riding te voorkomen, maar schrikt professionele autodieven nauwelijks af (Junger-Tas, 1976; Burrows, Heal, 1979). Alarminstallaties lijken althans voor bedrijfspanden hun nut te hebben bewezen (Pope, 1977).

Een verbetering van het hang- en sluitwerk lijkt ook het risico van een inbraak bij particulieren enigszins te verkleinen (Repetto, 1974). Wanneer deze vorm van technopreventie echter niet vergezeld gaat van een adequate controle over het huis door inwoners en burens is het effect uiterst gering (Waller, Okihiro, 1978). De belangrijkste conclusie van de tot nu toe uitgevoerde studies is daarom dat een verbetering van de sociale controle, uitgevoerd door burens e.d. (Waller, Okihiro, 1978) of door portiers, conducteurs, opzichters e.d. (Hayhew e.a., 1979) de meest adequate vorm van misdaadpreventie is. Met technische middelen alleen, kunnen slechts marginale successen worden geboekt.

Bij de vaststelling van een preventiestrategie moet niet alleen worden gelet op de mogelijke baten maar ook op de kosten voor de betrokkenen. Tevens moet worden nagegaan wat de baten en kosten voor andere groepen zijn in de samenleving.

Het is duidelijk dat vooral aan preventieve maatregelen op het niveau van de individuele burger, gericht op een verkleining van de nabijheidsfactor, zeer hoge materiële en immateriële kosten verbonden zijn. Vormen van misdaadpreventie die een verhuizing inhouden of een aanpassing van de levensgewoonten (bijv. op het gebied van de vrijetijdsbesteding) dienen in principe te worden ontraden. Het sociale isolement dat

bij veel oudere mensen gevoelens van onveiligheid mede met zich meebrengt, wordt door dergelijke maatregelen slechts versterkt. Het nemen van eenvoudige technische beveiligingsmaatregelen en vooral een verbetering van het "nabuurchap" in de grote steden verdient derhalve veruit de voorkeur. Bij de vervezenlijking hiervan zouden wijkraden e.d., eventueel ondersteund door de wijkagent, een belangrijke functie kunnen vervullen.

De verkleining van de technische en/of sociale blootstelling of criminaliteit kan als effect hebben dat op micro- of mesoniveau de criminaliteitsproblemen worden doorgeschoven naar buren of aangrenzende buurten of zelfs gemeenten. Behalve dit afwentelingseffect, kan er een escalerend effect optreden bij misdaadpreventieve maatregelen. Delinquenten kunnen hun methoden en technieken gaan perfectioneren of de geweldscomponent erin vergroten in reactie op victimologische vormen van misdaadpreventie. Bij het uitstippelen van een preventiestrategie dient met deze neveneffecten terdege rekening te worden gehouden. De door sommigen geuite veronderstelling dat victimologische misdaadpreventie uitsluitend kan leiden tot een substitutie naar tijd, aard of plaats van delicten of tot een substitutie door andere delicten getuigt naar onze mening echter van ongefundeerd pesaïmisme. Zoals we hierboven reeds betoogden, lijkt het sileszins aannemelijk dat de vraag naar kleine criminaliteit zal dalen wanneer de kosten worden opgevoerd. Door op micro- of mesoniveau de gelegenheid tot het plegen van delicten te verkleinen kan de burger dus een bijdrage leveren aan de bestrijding van dit maatschappelijke probleem. Een deel van de delicten wordt ongetwijfeld afgewenteld op buren of aangrenzende buurten. Een ander deel van de delicten zal echter niet worden gepleegd omdat de potentiële dader(s) op de betreffende plaats en tijd niet in verleiding worden gebracht of worden ontmoedigd. Ook de ontwikkeling van delinquente normen kan worden tegengegaan wanneer het plegen van kleine delicten wordt bemoeilijkt.

Immiddels vormt het optreden van de genoemde neveneffecten een belangrijk argument voor de overheid op dit gebied zelf initiatieven te ontwikkelen. Naarmate de overheid erin slaagt om bepaalde maatregelen landelijk of tenminste regionaal ingevoerd te krijgen - men denke bijv. aan een stuurslot voor auto's - zullen de geografische afwentelingseffecten het geringste zijn. Wanneer die vorm van voorkoming van misdrijven

nog langer wordt overgelaten aan het vrije spel der maatschappelijke krachten zou dit bovendien leiden tot een afwenteling van de risico's op de sociaal zwakkeren. De bereidheid preventieve maatregelen te treffen, hangt namelijk volgens onze enquêtes, positief samen met kenmerken als opleidingsniveau en inkomen. De onlangs door de Ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken opgerichte Landelijke Organisatie Voorkoming Misdrijven (Vader, 1980) dient daarom in onze visie een rechtvaardige spreiding van het misdaadpreventieve potentieel tot één van haar eerste verantwoordelijkheden te rekenen. Daarnaast zullen vanuit deze organisatie eventueel optredende escaleringseffecten tijdig dienen te worden gesignaleerd.

Noten.

- 1) De analyse werd uitgevoerd op het ongewogen bestand. Dit heeft als consequentie dat het landelijke slachtofferpercentage iets lager ligt dan het eerder vermelde percentage.

- 2) Het resultaat van de analyse impliceert dat de risicoverhogende of verkleinende werking van elke categorie ongeveer even groot is bij alle combinaties die er tussen de categorieën van de overige variabelen bestaan. De klasse "leeftijd beneden de 25 jaar" heeft dus bijv. bij alle typen van gemeenten, sociale milieu's en bij beide geslachten globaal dezelfde invloed op de slachtofferkans. Op deze regel bleken drie uitzonderingen te bestaan. Van de 120 combinaties zijn er drie waarvan het slachtofferpercentage significant verschilt van het met behulp van de vermenigvuldigingsfactoren berekende percentage. De z-waarden van deze interacties waren overigens niet hoog.

- 3) De toevoeging van de variabele "frequentie uitgaansgedrag" in een risico-analyse als weergegeven in tabel 2 wijst uit dat na de factor leeftijd de factor uitgaansgedrag de belangrijkste risicofactor is. Daarnaast blijken ook in deze meer verfijnde risico-analyse de factoren woonplaats, sociale klasse en sexe zelfstandige risicofactoren te zijn.

Block, R. Burglary and Street Crimes from the Victim's Perspective
A cross national comparison of Holland and the United States,
rough draft, june 1979.

Carr-Hill, The OECD social indicator development programme No 3,
Data sources for social indicators of victimization
suffered by individuals, Paris 1976.

L.E. Cohen, D. Cantor,

The role of daily activity in determining the risk of
victimization; an empirical analysis, paper annual meeting
ASA, Boston, 1979.

Clinard, M.B. and J. Junger-Tas.

Probleme und Resultate beim Vergleich von Victim Surveys
Ein Reader zur Viktimologie, Das Verbrechens Opfer, 1979.

Cohen, L.E. and M. Felson,

Social change and crime rate trends: a routine activity
approach, rough draft.
University of Illinois at Urbana-Champaign, august 1978.

Cozijn, C. and J.J.M. van Dijk.

Onrustgevoelens in Nederland, WODC, juli 1976.

Dijk, van, J.J.M.

De Geweldsgolf: Schijn of Harde Werkelijkheid, Intermediair,
februari 1974.

Dijk, van, J.J.M.

Mail screening pilot study in the Netherlands, OECD-Common
Development Effort no. 10, "victim surveys", third meeting
on 20th-22nd, september 1978.

Dijk, van, J.J.M.

Dominantie en geweld. Een multidisciplinaire visie op de
veroorzaking van geweldsmisdrijven, Nijmegen 1977. (diss.).

Dijk, van, J.J.M., C.H.D. Steinmetz.

De WODC-slachtofferenquêtes 1974-1979, Verslag van een jaarlijks onderzoek naar de omvang en aard van de kleine criminaliteit in Nederland, de bereidheid van de bevolking om delicten bij de politie aan te geven en het verbaliseringsbeleid van de politie, 's-Gravenhage, Ministerie van Justitie, WODC, 1979.

Dijk, van, J.J.M.

L'influence des media sur l'opinion publique relative à la criminalité: un phénomène exceptionnel, *Deviance et Société*, 1980, vol 4, nr. 2.

Fiselier, J.P.S.

Slachtoffers van delicten; een onderzoek naar verborgen criminaliteit. *Ars Aequi libri*, Utrecht 1978.

Gardiner, R.A.

Design for safe neighborhoods, the environment security planning and design process.
National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice
United States Department of Justice, september 1978

Hindelang, M.J., M.R. Gottfredson and J. Garofalo.

Victims of personal crime; an empirical foundation for a theory of personal victimization, Cambridge, Massachusetts, Ballinger, 1978.

Hirschi, T.R.

Causes of delinquency, University of California Press, 1972.

Jeffery, C.R.

Crime prevention through environmental design, London, etc., Sage publications, 1971.

Junger-Tas, J.

Autodiefstal, Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum, Ministerie van Justitie, maart 1976.

Junger-Tas, J. en A.A. van der Zee-Nefkens.

Een observatie-onderzoek naar het werk van de politie-surveillance, 's-Gravenhage, Ministerie van Justitie, WODC, 1977

Lentzner, H.R.

A national crime survey report
Criminal victimization surveys in Chicago, Detroit,
Los Angeles, New York and Philadelphia.
US department of Justice, L.E.A.A., november 1976.

Mayhew, P.

Defensible space, the current status of a crime prevention
theory. Howard journal, 18e jrg., 1979 blz 150-159.

Mayhew, P., R.V.G. Clarke, A. Sturman

Crime as opportunity, London, HMSO; 1976.

Naafs, J. en W.E. Saris.

Diefstal door middel van braak; diachronische analyse van
een delict in Amsterdam.
Mens en Maatschappij, 54 jrg., nr. 4, november 1979.

Os, G.J. van.

Het Huk: een opvangcentrum voor heroïneverslaafden in de
Spuistraat. Doctoraalscriptie sociologie, G.U. Amsterdam.

Reiss, A.J.

Environment determinants of victimization by crime and its
control. Z. pl., Yale University, 1977.
(nog niet gepubliceerd)

Repetto, T.A.

Crime prevention and the displacement phenomenon.
Crime and delinquency, 22 jrg., nr. 2, april 1976
blz 166-178.

Sparks, R.F., H.G. Genn and D.J. Dodd.

Surveying victims, a study of the measurement of criminal
victimization, perceptions of crime and attitudes to criminal
justice.
John Wiley and Sons, New York, 1977.

Stanley, P.R.A.

Crime prevention through environmental design,
Solicitor General, Canada, 1976.

Steinmetz, C.H.D.

Een aanzet tot een victimologische risico-analyse.
Een denkmodel bij het voorkomen van "kleine" criminaliteit,
Justitiële Verkenningen nr. 2, 1980.

Steinmetz, C.H.D. en A.A. van der Zee-Nefkens.

Coba-onderzoek bedrijven, een schriftelijke enquête onder
Haagse bedrijven over inbraken en inbraak preventie-
middelen, 's-Gravenhage, Ministerie van Justitie, WODC, nr. 37.

Suttles, G.D.

The social construction of communities, Chicago etc.,
University of Chicago press 1972

Takooshian, H. and H. Bodinger.

Street crime in 18 American cities: a national field
experiment, a paper for presentation at 79th annual meeting
of the American sociological association, august, Boston.
Z. pl. Fondham University, 1979.

Waller, I. and H. Okihiro, Burglary.

The victim and the public, University of Toronto Press, 1978.

Wilson, S.

Vandalism and defensible space on London housing estates.
In: Tackling vandalism; ed. by R.V.G. Clarke, London,
HMSO, 1978.

Curriculum vitae.

Jan J.M. van Dijk. Geboren 1947. Studeerde rechten en criminologie in Leiden. Sinds 1975 werkzaam op het Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie, laatstelijk als raadadviseur. Publicaties: Dominantiegedrag en geweld, een multidisciplinaire visie op de veroorzaking van geweldsmisdrijven (Nijmegen, '77; diss.), en verder artikelen in binnen- en buitenlandse vakbladen over diverse onderwerpen op het gebied van de victimologie.

Carl H.D. Steinmetz. Geboren 1951. Studeerde psychologie, met hoofdvak methoden & technieken in Leiden. Sinds 1978 werkzaam op het Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie als wetenschappelijk medewerker. Publicaties op het gebied van de psychometrica, ziekteverzuim en de laatste tijd op het gebied van de victimologie.

Samenvatting

Door het sociaal-wetenschappelijk onderzoekcentrum van het Ministerie van Justitie worden sinds enkele jaren regelmatig zgn. slachtofferenquêtes uitgevoerd. Bij dergelijke enquêtes wordt aan een representatieve steekproef uit de bevolking gevraagd of men in het afgelopen jaar wellicht van bepaalde veel voorkomende vormen van criminaliteit het slachtoffer is geweest. Aanvankelijk werden deze slachtofferenquêtes vooral gezien als een methode om de werkelijke omvang van de criminaliteit te meten. In het eerste artikel worden de uitkomsten van de sinds 1974 in Nederland uitgevoerde enquêtes gepresenteerd. Met behulp van deze uitkomsten kan echter ook de hoogte worden bepaald van het risico dat de verachtlende bevolkingsgroepen lopen om slachtoffer van een delict te worden. In het tweede artikel wordt op basis van de voor Nederland geldende risicotabel een theorie ontwikkeld over het slachtofferschap van misdrijven. Vijf categorieën van sociale kenmerken worden geacht bepalend te zijn voor het criminaliteitsrisico. Vervolgens wordt door de auteurs betoogd dat de omvang van de criminaliteit in een bepaald gebied mede wordt bepaald door de mate waarin onder de plaatselijke bevolking de genoemde risicokenmerken aanwezig zijn. Op grond van deze victimologische theorie over het ontstaan van criminaliteit concluderen zij dat de individuele burger een bijdrage kan leveren aan de beheersing van de criminaliteit door zijn/haar risicodragende kenmerken te verkleinen.